

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۲	معرفی موضوع.....
۴	انگیزه انتخاب.....
۴	ضرورت بحث.....
۶	پرسش های پژوهش.....
۶	ادبیات پژوهش.....
۸	فرضیه.....
۹	روش تحقیق.....
۹	ساختار پایان نامه.....
۱۰	محدودیت های پژوهش.....
۱۱	۱-بخش اول : پخش برنامه های تلویزیونی از طریق ماهواره.....
۱۳	۱-۱- فصل اول ماهواره.....
۱۳	۱-۱-۱- تعریف.....
۱۳	۱-۱-۲- تاریخچه ظهور ماهواره.....
۱۵	۱-۱-۳- انواع، مشخصات فنی و کاربردهای ماهواره.....
۲۰	۲-۲- فصل دوم پخش برنامه های تلویزیونی.....
۲۰	۱-۲-۱- مفهوم پخش برنامه های ماهواره ای.....
۲۱	۲-۲-۱- آثار (فرهنگی، سیاسی، اقتصادی).....
۲۴	۳-۱- فصل سوم نظرات در حوزه فعالیت ماهواره ها.....
۲۴	۱-۳-۱- استدلال مخالفین.....

- ۲۶-۱-۳-۲- استدلال موافقین.....
- ۲۷-۱-۳-۳- نظر نگارنده.....
- ۲۸-۱-۳-۴- سیر تحول تاریخی مباحث حقوقی ماهواره‌ها.....
- ۳۲-۱-۴- فصل چهارم نهادهای اصلی.....
- ۳۲-۱-۴-۱- کوپپوس.....
- ۳۷-۲-۴-۱- دوم یونسکو.....
- ۳۸-۱-۴-۳- اتحادیه بین‌المللی ارتباطات از راه دور (ITU).....
- ۴۳-۲- بخش دوم: قواعد اولیه مسئولیت دولت‌ها در قبال پخش برنامه های تلویزیونی.....
- ۴۴-۲-۱- اصل منع مداخله در امور داخلی.....
- ۴۵-۲-۱-۱- قطعنامه شماره ۲۶۲۵ مجمع عمومی ملل متحد.....
- ۴۶-۲-۱-۲- قطعنامه ۲۹۱۶ مجمع عمومی.....
- ۴۶-۲-۱-۳- منشور ملل متحد.....
- ۴۷-۲-۱-۴- اعلامیه مجمع عمومی در زمینه عدم مداخله دولت‌ها.....
- ۴۷-۲-۱-۵- قطعنامه ۹۲/۳۷ مجمع عمومی.....
- ۴۸-۲-۱-۶- قطعنامه مصوب یونسکو مورخ ۱۹۶۶.....
- ۴۸-۲-۲- حفظ صلح و امنیت بین‌المللی.....
- ۵۰-۲-۲-۱- اعلامیه آماده سازی جوامع برای زندگی در صلح.....
- ۵۱-۲-۲-۲- جوّ مساعد در افکار عمومی برای خلع سلاح.....
- ۵۱-۲-۲-۳- ضرورت اقدام علیه تبلیغ سیاسی برای جنگ.....
- ۵۲-۲-۲-۴- اصول حاکم بر کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو.....
- ۵۲-۲-۲-۵- پخش رادیویی به نفع صلح.....

- ۲-۲-۶- سند نهایی کنفرانس آزادی اطلاعات و حفظ صلح و امنیت جهانی..... ۵۳
- ۲-۳-۱- اصل آزادی اطلاعات و حدود آن..... ۵۴
- ۲-۳-۱- قطعنامه مجمع عمومی درباره آزادی اطلاعات..... ۵۴
- ۲-۳-۲- نقش رسانه‌های گروهی در تقویت صلح و تفاهم بین‌المللی و ترویج حقوق بشر..... ۵۵
- ۲-۳-۳- سند نهایی کنفرانس بین‌المللی آزادی اطلاعات و حفظ صلح و امنیت جهانی..... ۵۶
- ۲-۳-۴- اعلامیه یونسکو..... ۵۷
- ۲-۳-۵- بیستمین کنفرانس گروهی یونسکو..... ۵۸
- ۲-۴-۱- اصل حقوق مالکیت معنوی..... ۶۱
- ۲-۴-۱- بهره برداری دولت‌ها از ماهواره های زمینی مصنوعی در پخش مستقیم تلویزیونی
بین‌المللی..... ۶۲
- ۲-۴-۲- معاهده رم مصوب ۱۹۶۱..... ۶۳
- ۲-۴-۳- معاهده توزیع سیگنال‌های حامل برنامه ارسال شده از ماهواره‌ها مصوب ۱۹۷۴..... ۶۳
- ۲-۵-۱- اصل همکاری و هماهنگی..... ۶۵
- ۳- بخش سوم: قواعد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها..... ۶۸
- ۳-۱- فصل اول: مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها از منظر قواعد ثانویه (قواعد عام مسئولیتی)..... ۷۰
- ۳-۲- فصل دوم: مسئولیت بین‌المللی دولت از منظر قواعد خاص مسئولیتی Lex Specialis ۸۹

چکیده

دریافت مستقیم امواج ماهواره‌ای چالش بی سابقه‌ای را برای جامعه بین‌المللی در تاریخ روابط بین‌الملل ایجاد کرده است. در حقیقت سرعت گسترش و حجم فراگیر برنامه‌های ارسالی از ماهواره‌های پخش مستقیم تلویزیونی هرچند از ابعاد مثبت تحسین برانگیز بوده است، لیکن تضعیف فرهنگ‌های ملی و تخریب ارزش‌های اخلاقی در مواجهه با آن برنامه‌ها نگرانی‌های زیادی را دامن زده است. آنجا که از طریق این رسانه پنهان و آشکارا در امور اجتماعی، فرهنگی و سیاست داخلی کشورها دخالت می‌شود و با استفاده از برخی شگردهای رسانه‌ای نظم عمومی کشورها را بر هم زده و گاهاً صلح و امنیت بین‌المللی را به خطر می‌اندازند.

تضاد و تقابل شدید دولت‌ها در خصوص تفسیر اصل جریان آزاد اطلاعات و شرایط اعمال و محدودیت‌های آن، اصل حاکمیت دولت‌ها، لزوم تحصیل رضایت قبلی دولت‌های گیرنده برنامه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای و بالاخره طرح موضوعات مرتبط با حقوق بشر در مباحث پخش تلویزیونی ماهواره‌ای از مهم‌ترین مباحث حقوق ماهوی این حوزه می‌باشند.

در همین راستا مفهوم مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال پخش برنامه‌های تلویزیونی از طریق ماهواره از مباحث چالش برانگیزی است که مطرح است؛ بدین جهت که عده‌ای با استناد به اصل آزادی اطلاعات و استقلال فعالیت‌های شبکه‌های غیر دولتی از این مسئولیت طفره می‌روند و در مقابل گروه دیگر به اصل حاکمیت و منع سوء استفاده از حق استناد می‌کنند که ثمره آن تاکید بر لزوم اخذ رضایت و هماهنگی در هنگام پخش و مسئول دانستن دولتی است که مبدأ پخش برنامه‌های ناقض قوانین حاکم بر پخش محسوب می‌شود. در این بین و با بررسی اسناد موجود - به طور خاص طرح پیش نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل با عنوان مسئولیت بین‌المللی دولت، معاهده ۱۹۶۷ و قطعنامه ۳۷/۹۲ - می‌توان بر صحت نظر اخیر یعنی مسئولیت دولت‌ها در قبال پخش تاکید کرد.

مقدمه

معرفی موضوع

گسترش روزافزون رسانه‌های گروهی و دامنه‌ی تأثیر و نفوذ آن در سرتاسر عالم موجب نام‌گذاری این دوران به عصر ارتباطات شده است. اهمیت فعالیت‌های رسانه‌ای هنگامی هویدا می‌شود که نقش آن در مناسبات قدرت مدنظر قرار می‌گیرد. پس از جنگ‌های جهانی که در آن عملیات نظامی مهم‌ترین عامل پیروزی و یا شکست تلقی می‌شد و البته هزینه‌های فراوان و خسارات جبران ناپذیری را حتی برای دول پیروز در پی داشت، رقابت‌های سیاسی و سلطه‌طلبی پایان نیافت. تجربه دولت‌ها در جنگ‌های فیزیکی و مسائل گذشته بر ایشان، دولت‌ها را به بازبینی سیاست‌ها و روش‌های حفظ و افزایش منافع سیاسی و اقتصادی واداشت؛ و از همین نقطه بود که نقش عملیات روانی با کمک رسانه‌ها جایگاه خود را در این عرصه ارتقا داد. از سوی دیگر مفاهیم عرضه شده در دنیای جدید که ذیل عناوینی مثل صلح، حقوق بشر، گفتگوی تمدن‌ها، دموکراسی و آزادی مطرح شد، توجیه استفاده از نیروی نظامی را در افکار عمومی جهان و ملت‌ها بی ارزش ساخت. در این دوران بود که استفاده از قدرت نرم برای کسب منافع بیشتر مرسوم گردید. ابزاری که در پارادایم قدرت نرم و جنگ نرم تعریف می‌شود، دارای وجه اشتراک «اثر گذاری بر ملت‌ها به جای تقابل با دولت‌ها» می‌باشد و مهم‌ترین این ابزار را باید رسانه‌ها دانست و همان‌طور که قدرت تخریب و برد در سلاح‌های فیزیکی معیار تأثیر آنست، گستره مخاطبان و تأثیر گذاری بر ایشان نیز در خصوص سلاح سرد رسانه‌ای ملاک موفقیت به شمار می‌رود. از میان انواع رسانه‌ها نیز این نکته قابل دقت است که رسانه‌های شنیداری نسبت به کتبی و رسانه‌های تصویری نسبت به نوع شنیداری آن از تأثیر و جذابیت بیشتری بهره می‌برند^۱. بدین سبب اگر امروزه بخواهیم مهم‌ترین رسانه را از منظر اثرگذاری بر شمریم قطعاً تلویزیون‌های ماهواره‌ای به جهت برد فرامرزی که هر روز به سمت

^۱ علی مسعودی، امید، شبکه‌های تلویزیونی به مثابه عوامل موثر بر فرهنگ عمومی، نامه پژوهش فرهنگی، سال دهم، دوره سوم، شماره هفتم، پاییز ۱۳۸۸، ص ۱۷۶.

پوشش گسترده‌تر نیز پیش می‌روند، مدنظر قرار می‌گیرند و شاید فردا رسانه‌های کامل‌تری ظهور کنند.

به بیان دیگر توانایی شگفت‌انگیز ماهواره‌ها در گستراندن سایه بر بخش پهناوری از زمین و ارسال سیگنال‌های حامل برنامه‌های تلویزیونی به سراسر کره خاکی، ابزاری مناسب و شمشیری محارب در دستان مهاجمان عنان گسسته‌ای شد تا به راهزنی ماهواره‌ای یا تجاوز سیگنالی پردازند و پنهان و آشکارا به دخالت در امور اجتماعی، فرهنگی و سیاست داخلی کشورها دست یازند و باورها و ارزش‌های دینی و اخلاقی و سنت بومی و ملی ملت‌های مختلف را به چالش کشانند.

در توضیح فعالیت این رسانه استراتژیک می‌توان گفت گردانندگان این ماهواره‌های تلویزیونی با بهره‌گیری از روش‌هایی همچون حذف و انکار، حمله و انهدام هدف، پیش فرض سازی، لقب سازی، ترویج مفاهیم صوری، جهت دار کردن، نابرابر سازی و محتوا زدایی^۲ موضوعات را در راستای منافع دولت‌های مؤسس یا حمایت کننده خود تفسیر و منتشر می‌کنند. در اغلب موارد هویت جوامع به عنوان هسته‌ی اصلی شکل‌گیری آن‌ها مورد هدف قرار می‌گیرد و آنگاه که از جهت هویت احساس ضعف کند به سرک کشیدن در هویت‌های سایر جوامع روی خواهد آورد و در این چرخه این نقش نیز بر عهده شبکه‌هاست تا با به تصویر کشیدن نقاط قوت خود و پنهان کاری در انعکاس مسائل و مشکلات عدیده نظام خود، هویتشان را با روش‌های مستقیم و غیر مستقیم و در قالب‌هایی همچون نمایش داستانی، خبر، برنامه ورزشی، بحث کارشناسی، تبلیغات بازرگانی و ... به زبان جوامع هدف و به نسبت فضای فرهنگی ایشان عرضه کنند.

بدیهی است همان طور که تاکنون برای مهار قدرت نظامی و کاهش آسیب‌های وارده به بشر از این مجرا تلاش‌های مهمی صورت گرفته است، برای کنترل قدرت نرم رسانه‌ها و حاکمان آن‌ها (به خصوص شبکه‌های ماهواره‌ای تلویزیونی) نیز قواعدی معین شده است. قواعد این حوزه در دو

^۲ حسین محمدی نجم، فصلنامه عملیات روانی ش ۱۰، ۱۳۸۴.

بخش از قواعد شامل قواعد عام رسانه‌ای و قواعد خاص ویژه برنامه‌های تلویزیونی و فعالیت‌های ماهواره‌ای قابل تقسیم بندی است. این قواعد جواز و ممنوعیت فعالیت این رسانه‌ها را تعیین و حدود فعالیت آنان را مشخص می‌سازد.

انگیزه انتخاب

رصد وقایع و رخداد‌های عصر معاصر نظیر جنگ عراق و حق جلوه دادن حمله به این کشور، انتشار کاریکاتورهای ضد مذهبی، ایراد اتهام مقاصد نظامی مستتر در فعالیت‌های هسته‌ای ایران، توجیه اعمال ضد انسانی اسرائیل، دخالت‌های آشکار رسانه‌ای در حوادث پس از انتخابات ایران و موارد مشابه از یک طرف و حق جلوه دادن خود این رفتار در پوسته‌ی مفاهیم آزادی اطلاعات، پاسداری از حقوق بشر و دموکراسی از سویی دیگر مقدمه ساز شکل گیری سؤالات مهمی درباره فعالیت رسانه‌های فرامرزی، باید و نبایدها و خط قرمزهای فعالیت آنها از منظر حقوق بین‌الملل را به ذهن متبادر می‌کند. به طور مشخص اهمیت موضوع وقتی بیشتر جلوه می‌کند که دورادور پیام‌هایی از پشت تریبون‌های حقوق بشر به گوش می‌رسد. در همین شرایط است که برخی فعالیت‌های رسانه‌ای در خدمت قدرت‌های خاص، موجبات جنگ افروزی، ظلم و مهم‌تر از همه پنهان ماندن چهره ظالم را فراهم نموده بر حجم آسیب‌های جسمی و روحی ناشی از اتفاقات مذکور می‌افزاید. در حقیقت مهم‌ترین انگیزه‌ی نگارنده از انتخاب این موضوع برای بررسی به عنوان پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد یافتن حلقه‌ی اتصال بین قواعد موجود در این عرصه و چگونگی روند تعیین مسئول در فجایع رخ داده و نهایتاً جبران خسارت‌های مذکور در پارادایم حقوق بین‌الملل است.

ضرورت بحث

در چنین شرایطی مسلماً پرداختن به حدود و ثغور فعالیت رسانه‌ای در راستای کنترل قدرت که در آزادی مطلق، فساد برانگیز است، امری ضروری می‌نماید. ضرورت این امر برای صاحبان سستی

قدرت هنگامی آشکار شد که برخی رسانه‌های پرنفوذ در عالم از جوامع و کشورهای ضعیف عالم سر برآوردند و با همان روش‌های سنتی رسانه‌ای حیثیت ایشان را به مخاطره انداختند.

اهمیت موضوع از دیدگاه حقوق بین‌الملل از این حیث قابل بیان است که رسانه‌های مورد بحث با شعار آزادی بیان و گردش آزاد اطلاعات، اصول مسلمی همچون حاکمیت دولت‌ها بر قلمرو خویش، استقلال و برابری دولت‌ها، تساوی حاکمیت دولت‌ها (ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد)، خودمختاری ملل (ماده ۵۵ منشور ملل متحد و ماده ۱ میثاق حقوق مدنی و سیاسی) احترام بدون تبعیض به آزادی‌های اساسی (ماده ۵۵ منشور ملل متحد)، آزادی مذهب (ماده ۱۸ میثاق حقوق مدنی و سیاسی) حفظ صلح و امنیت بین‌المللی (فصل اول منشور ملل متحد، ماده ۲۰ میثاق حقوق مدنی و سیاسی) و... را بارها و بارها نقض و در نتیجه صلح و امنیت بین‌المللی را به مخاطره انداختند.

در قبال این تأثیرات منفی آنگاه که اعتراضی از سوی جامعه و دولت آسیب دیده مطرح می‌شود، خصوصی بودن شبکه‌ها و یا نقض آزادی بیان بهانه می‌شود. با وجود توجیحات فراوان، در چارچوب قانونمندی فعالیت‌های شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای، اقدامات متعدد و گوناگونی صورت گرفته که از آن جمله قطع نامه‌ها، بیانیه و اعلامیه‌ها و قواعد حقوقی است که نتیجه بررسی‌ها و مصوبات مراجع مختلفی همچون مجمع عمومی ملل متحد، کمیته استفاده صلح آمیز از فضای ماوراء جو (کوپوس)، سازمان بین‌المللی ارتباطات از راه دور (ITU)، یونسکو و... است. از آنجا که محتوی موارد فوق در حقیقت بیان‌کننده حدود فعالیت‌های شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای است، می‌توان گفت که شکل دهنده قواعد حقوق بین‌الملل در این حوزه به شمار می‌روند. مسئله مهم دیگری که قالب بحث است اثر نقض این قواعد است که در عرصه‌ی حقوق بین‌الملل موجب ظهور مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در این زمینه می‌شود. در همین نقطه و هنگامی که به قواعد موجود در عرصه‌ی حقوق بین‌الملل می‌رسیم که چه به شکل غیر مستقیم که مندرج در قوانینی بالادستی همچون منشور ملل متحد، میثاقین و اعلامیه جهانی حقوق بشر است و چه آنچه مستقیماً جهت

قانونمندی فعالیت‌های رسانه‌ای وضع شده هست چگونه در عرصه‌ی عمل می‌تواند اجرایی شده و مهم‌ترین عامل جلوگیری از ورود به آسیب به جامعه بین‌المللی یا جبران خسارت از ناحیه نقض تعهدات مسلم حقوقی به شمار آید.

پرسش‌های پژوهش

ا. پرسش کلیدی

نظر به مسائل فوق این پژوهش در نظر دارد تا مسئولیت داشتن یا مسئولیت نداشتن و چگونگی مسئولیت احتمالی دولت‌ها در قبال پخش برنامه‌های تلویزیونی را مورد بررسی قرار دهد.

ب. پرسش‌های فرعی

در مسیر دستیابی به پاسخ پرسش فوق ناگزیر به مسائل ذیل پاسخ خواهیم داد:

زمینه تاریخی پخش برنامه‌های تلویزیونی از طریق ماهواره و وضعیت حقوقی آن چیست؟
اصلی‌ترین منابع حقوق بین‌الملل که تعیین‌کننده ضوابط فعالیت این شبکه‌ها هستند کدامند و این منابع نتیجه فعالیت کدام نهادها در این زمینه هستند؟

محدودیت‌های پخش برنامه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای کدام است؟

با دو فرض دولتی یا خصوصی بودن شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای، مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال پخش برنامه‌های ناقض حقوق بین‌الملل چگونه تحلیل می‌شود؟

ادبیات پژوهش

در ارتباط با موضوع تحقیق چندین مقاله، پایان‌نامه و کتاب یافت می‌شود؛ گرچه هیچ‌یک از آنها به طور مستقیم مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال پخش برنامه‌های تلویزیونی از طریق ماهواره را مورد بررسی قرار نداده‌اند و تنها در قسمت‌هایی ادبیات مرتبط داشته‌اند.

عرب نجفی فعالیت‌های سازمان ملل متحد و بنگاه‌های تخصصی مرتبط با آن را در جهت قانونمند نمودن کاربری فناوری نوین اطلاعات مورد بررسی قرار داده است.^۳ یوسفی به طور خاص نقش کمیته استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو را در تدوین رژیم حقوقی پخش مستقیم ماهواره ای مورد بررسی قرار داده و چنین نتیجه گرفت که این کمیته با توجه به تصویب اسناد حقوقی فراوان از جمله اعلامیه اصول حقوقی حاکم بر استفاده دولت از فضای ماورای جو و تشکیل چندین کنفرانس در این زمینه نقش مهمی داشته است.^۴

میر هاشمی در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به تبیین برخورد دو اصل مهم یعنی حاکمیت و جریان آزاد اطلاعات در ارتباط با پخش برنامه های تلویزیونی از طریق ماهواره پرداخته است. همچنین در بخشی از تحقیق خود، جنبه های حقوقی فعالیت ماهواره ای و به طور مختصر مسئولیت ناشی از ارسال برنامه های ماهواره ای را مورد بررسی قرار داده و نهایتاً با تاکید بر اصل آزادی اطلاعات و نقش مفید ماهواره‌ها در پیشرفت اجتماعی جامعه بشری، فعالیت پخش مستقیم را به شرط احترام به حقوق دیگران و حفظ نظم عمومی مطلوب ارزیابی می‌کند.^۵

جعفری محدودیت‌های اصل آزادی را در پخش مستقیم برنامه های ماهواره ای با توجه به اسناد حقوق بشر تنها در قلمرو دموکراتیک قابل طرح دانسته و با تاکید بر قوه اختیار انسان، آزادی مطلق را در این حوزه توجیه پذیر می‌داند.^۶

^۳ عرب نجفی، حسین، تحلیل رژیم حقوقی ارسال تصاویر تلویزیونی از طریق ماهواره در حقوق بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۰.

^۴ یوسفی، مجید، کمیته استفاده صلح آمیز از فضای ماورا جو و نقش آن در تدوین رژیم حقوقی پخش مستقیم ماهواره ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۴.

^۵ میر هاشمی، عبدالجواد، تلویزیون ماهواره ای از دیدگاه حقوق بین الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۱.

^۶ جعفری، حسین، محدودیت‌های اصل آزادی پخش مستقیم برنامه های ماهواره ای در اسناد حقوق بشر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۲.

گروه مطالعات حقوقی سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران در مجموعه مقالاتی به ابعاد مختلف موضوع از جمله تسخیر فضا به وسیله ماهواره‌ها از دیدگاه حقوق بین‌الملل، اصول حقوقی حاکم بر پخش برنامه‌های ماهواره‌ای و نقش کپیوس در تنظیم رژیم حقوقی حاکم بر پخش مستقیم پرداخته است.^۷

زمانی در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه اصل آزادی پخش مستقیم برنامه‌های ماهواره‌ای در حقوق بین‌الملل عرفی» به این نتیجه رسید که اصل حاکمیت دولت‌ها پذیرای این محدودیت شده که لزومی به کسب رضایت قبلی برای ارسال برنامه‌های ماهواره‌ای نیست.^۸ همچنین زمانی در مقاله‌ای دیگر پس از بحث درباره برخی فعالیت‌های ناقض حقوق بین‌الملل در حین پخش برنامه‌های ماهواره‌ای، به ابعادی از مسئولیت دولت‌ها و مشروعیت اقدامات متقابل در مقابل نقض تعهدات مرتبط می‌پردازد.^۹

محمد حسن بردبار نیز در مقاله‌ای به قواعد اولیه حاکم بر فعالیت‌های ماهواره‌ای پرداخته و مصادیقی از نقض تعهد را از منظر اصول حقوقی بین‌المللی معین ساخته است.^{۱۰}

فرضیه

با توجه به آسیب‌های متعددی که جامعه بین‌المللی از مسیر نقض قواعد حقوق بین‌الملل متحمل شده است، تشکیل و وجود نهادهایی چون کپیوس، فعالیت‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد، سازمان بین‌المللی ارتباطات از راه دور و یونسکو، علی‌القاعده قواعدی در زمینه حدود فعالیت‌ها موجود است. این ضوابط هرگز اجازه نقض قواعدی همچون منع مداخله در امور داخلی کشورها، حاکمیت دولت‌ها، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و اصل احترام به فرهنگ‌ها و عقاید مختلف را

^۷ گروه مطالعات حقوقی سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، حقوق بین‌الملل و پخش مستقیم برنامه‌های ماهواره‌ای، سروش ۱۳۸۰.

^۸ زمانی، سید قاسم، جایگاه اصل آزادی پخش مستقیم برنامه‌های ماهواره‌ای در حقوق بین‌الملل عرفی، سروش، ۱۳۸۱.

^۹ زمانی، سید قاسم، پخش مستقیم ماهواره‌ای و اقدامات متقابل در حقوق بین‌الملل با تأکید بر ارسال پارازیت، سروش، ۱۳۸۰.

^{۱۰} بردبار، محمد حسن، اصول حقوقی حاکم بر ماهواره‌ها، کانون وکلا، بهار ۱۳۸۱، شماره ۱۷۶.

نداده است و دولت‌ها مأمور به دقت در محتوی و نحوه پخش برنامه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای مخصوصاً در خارج از مرزهای خود هستند. مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در این موضوع هنگامی که این شبکه‌ها دولتی باشد به طور مستقیم و در صورت احراز خصوصی بودن آن‌ها با استناد به قاعده کنترل قابل اثبات می‌باشد.

روش تحقیق

روش شناسی تحقیق در عرصه معارف بشری تا آن پایه از اهمیت برخوردار است که می‌توان گفت اعتبار نتایج به روشی بستگی دارد که آن نتایج را از آن طریق استخراج می‌کنیم. می‌دانیم که گزاره‌های تجربی را از راه تجربه نفی و اثبات می‌کنیم، در موضوعات حقوقی به تحقیق تفسیری در مواد معاهدات و سایر قوانین می‌پردازیم تا از این راه بتوانیم به اثبات موضوعات حقوقی پی ببریم. عدم توجه به مبانی تحقیق و کاربرد نابجای روش به رکود معرفت و اشتباهات فاحشی در پژوهش علمی انجامیده است. روش تحقیق در این رساله، روش توصیفی، تحلیلی و ارزیابی نقادانه است که بدون هیچ‌گونه پیش‌داوری نامعقول و جانب‌داری غیرمنطقی و با لحاظ داوری حقوقی اعمال خواهد شد. آنچه نزد ما ارزش دارد، حقیقت‌عریانی است که ادله حقوقی ما را به سوی آن می‌برد. در مجموع روش گردآوری داده‌های این پژوهش کتابخانه‌ای است.

ساختار پایان نامه

پایان نامه حاضر در چهار بخش ارائه می‌شود. با توجه به ارتباط مستقیم موضوع با فعالیت ماهواره‌ای در بخش اول به ارائه کلیاتی پیرامون ماهواره، تاریخچه ظهور ماهواره و فعالیت‌های ماهواره‌ای می‌پردازد.

بخش دوم برای تعیین چارچوب حقوقی فعالیت ماهواره‌ای در نظام حقوق بین‌الملل به بررسی مهم‌ترین اسناد این حوزه از نگاه مهم‌ترین اصول حقوقی نظام حقوق بین‌الملل پرداخته است. این

بخش در واقع مقدمه ورود به بحث مسئولیت می‌باشد. چرا که مسئولیت از منظر **responsibility** نیازمند معین شدن قواعد و باید و نباید‌های این حوزه از منظر نظام حقوقی بین‌الملل می‌باشد. بخش سوم به بیان مجموعه قواعد مسئولیتی و بررسی آن‌ها در رابطه با فعالیت‌های ماهواره‌ای می‌پردازد. قواعد مورد بحث در این بخش شامل دو فصل قواعد عام و خاص مسئولیتی می‌شود. قواعد عام شامل قواعد عمومی مسئولیت که با تمرکز بر پیش نویس طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل درباره مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها تدوین شده است و قواعد خاص مسئولیتی نیز حاصل بررسی قواعد مربوط به مسئولیت بین‌المللی دولت‌هاست که در مجموعه اسناد مربوط به فعالیت‌های پخش مستقیم ماهواره ای مندرج است.

محدودیت های پژوهش

مهمترین محدودیت‌ها در مسیر دستیابی به اهداف این پژوهش در دو بخش ذیل قابل بیان است؛ اولین مورد مربوط به پراکنده بودن مفاد شکل دهنده باید ها و نبایدهای پخش مستقیم است. نبایدها و نبایدهای پخش مستقیم در اسنادی با قالب‌های متفاوت اعم از اساسنامه‌ها، قطعنامه‌ها و سایر اعمال قانون ساز از منشور سازمان ملل متحد گرفته تا اسناد سازمان فرهنگی هنری یونسکو، سازمان بین‌المللی ارتباطات از راه دور وجود دارد. که این امر دسترسی به این مفاد را مشکل می‌کند. دومین مورد ناشی از فقدان مجموعه ای مدون در خصوص قواعد مسئولیت بین‌المللی است. چرا که تنها منبع مدون این حوزه پیش نویس طرح مسئولیت بین‌المللی دولت است که در سال ۲۰۰۱ توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل تهیه شده است. همچنین فقدان منابع فارسی برای دستیابی پژوهشگران از محدودیت‌هایی است که گریبان گیر اکثر دانشجویان حقوق بین‌الملل است. گرچه تسلط بر زبان انگلیسی به عنوان زبان اصلی در این رشته از لوازم غیرقابل اجتناب موفقیت در امر پژوهش به حساب می‌آید.

بخش اول :
پخش برنامه‌های تلویزیونی از
طریق ماهواره

در این بخش، کلیاتی پیرامون ماهواره، تاریخچه ظهور ماهواره، مختصات فنی و انواع ماهواره، کارکردهای ماهواره، چگونگی شکل گیری مباحث حقوقی پیرامون فعالیت ماهواره‌ای و نظرات موافقین و مخالفین فعالیت ماهواره‌ای و در انتها خلاصه‌ای از فعالیت‌های مهم‌ترین نهادهای شکل گرفته پیرامون فعالیت این رسانه نوین ارائه خواهد شد.

فصل اول ماهواره

۱ + + - تعریف

در ماده یک کنوانسیون مربوط به تقسیم علایم حامل برنامه ارسال شده توسط ماهواره ۱۹۴۷ ماهواره چنین تعریف شده است: «هر وسیله واقع در فضای ماورا جو زمین که توانایی ارسال علایم را داشته باشد».^{۱۱}

۱ + ۲ - تاریخچه ظهور ماهواره

ظهور ماهواره به دهه ۱۹۴۰ میلادی باز می‌گردد. عصری که مهاجرت دانشمندان آلمانی به آمریکا و شوروی در پیشرفت صنایع ماهواره‌ای این دو رقیب موثر بود. به دنبال نخستین آزمایش‌های موفقیت‌آمیز «مارکنی» از اواخر قرن نوزدهم، ارتباطات رادیویی در انتقال پیام‌های فردی و انتشار برنامه‌های سخن‌پراکنی، اهمیت یافته و در تمام زمینه‌ها رقیب ارتباطات سیمی، تلقی می‌شد و در مسیر تکامل خود، به نوعی دیگر از ارتباط رادیویی، به نام ارتباط ماهواره‌های دست یافت.

ایده‌ی اولیه استفاده از ماهواره برای برقراری ارتباط مخابراتی بین دو نقطه در کره زمین، اولین بار در سال ۱۹۴۵ توسط نویسنده‌ای بریتانیایی به نام «کلارک» طرح شد. عملی شدن این نظریه تا سال ۱۹۵۷ به علت برخی محدودیت‌های تکنولوژیک به طول انجامید و در این سال بود که «اسپوتنیک» به عنوان اولین ماهواره توسط دانشمندان روسی به فضا پرتاب شد.

ارسال اولین ماهواره توسط شوروی، آمریکا را در یک شوک علمی و سیاسی فرو برد و انگیزه و تلاش این کشور با ارسال «اکسپلورر ۱» در ۳۱ ژانویه ۱۹۵۸ به ثمر نشست و ۴ سال بعد نیز «تله‌استار» با امکان ارسال برنامه‌های زنده تلویزیونی توسط همین کشور به فضا پرتاب شد و طی سال‌های ۱۹۶۳ و ۱۹۶۴ این آمریکا بود که ماهواره‌های ثابت «سینکام» را، راهی مدار زمینی کرد. هدف عمده این دو کشور در رقابت در این عرصه بهره برداری نظامی بود و به تدریج ماهواره‌های

^{۱۱} اولایی، مهرداد، نظریه آزادی مطلق اطلاعات، نشریه رسانه، سال هفتم، شماره ۲۶، ۱۳۷۵، ص ۱۸.

مخصوص هواشناسی، مطالعه جو و سطح زمین و دریاها، نوبری هوایی و دریایی و نظایر آنها را در مدار زمین قرار دادند. «از جهت بررسی تاریخی نوع ماهواره‌ها می‌توان گفت: نخستین ایده مربوط به استفاده از ماهواره‌های مخابراتی یا ارتباطاتی در اواسط دهه ۱۹۵۰ میلادی ارائه شد و از اوایل دهه ۱۹۶۰ به تدریج این نوع از ماهواره‌ها نیز در مدار زمین قرار گرفتند. در طول دهه‌های ۶۰ و ۷۰ میلادی، عمده‌ترین کاربرد ماهواره‌های مخابراتی ارتباطاتی انتقال مکالمات تلفنی و تصاویر تلویزیونی از یک ایستگاه زمینی به ایستگاه زمینی دیگر بود.»^{۱۲}

رشد سریع صنعت ماهواره در این دوره را باید ناشی از سودآور بودن این صنعت دانست که فضای رقابتی میان کشورهای صنعتی نیز ناشی از همین امر تلقی می‌شود. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، ظرفیت انتقال محتوا و قدرت پخش ماهواره‌های مخابراتی افزایش یافت. همچنین، تلاش برای افزایش کارایی ماهواره‌ها، توجه جدی سرمایه‌گذاران به قابلیت‌های حاصل از قرار دادن ماهواره‌ها در مدارهای پایین‌تر را به خود جلب کرد.

«نخستین ماهواره مخابراتی یا ارتباطاتی مستقر در مدار هم‌زمان زمین، ماهواره Anik A-1 بود که توسط اتحادیه رادیو-تلویزیون کانادا (CBC) در سال ۱۹۷۲ در مدار زمین قرار گرفت و برای اتصال ایستگاه‌های FSS (و نه پخش مستقیم به گیرندگان) مورد استفاده بود. اولین ماهواره پخش مستقیم در سال ۱۹۷۶ به نام هرمس (Hermes) در همین کشور به کار گرفته شد. نخستین ماهواره پخش مستقیم تلویزیونی (DBS) آسیا با نام Yuri-2 A در سال ۱۹۸۴ در کشور ژاپن به فضا پرتاب شد. اما پخش مستقیم ماهواره‌ای با پرتاب ماهواره ASTRA در دسامبر ۱۹۸۸ و آغاز فعالیت آن در فوریه ۱۹۸۹ به یک مسئله مهم جهانی تبدیل شد. در قاره آسیا، ابعاد حقوقی و سیاسی پخش مستقیم تلویزیونی با پرتاب ماهواره Asia Satl در آوریل ۱۹۹۰ و شروع پخش مستقیم تلویزیونی توسط شرکت هنگ کنگی STAR TV از طریق آن ماهواره در اکتبر ۱۹۹۱ به طور جدی

^{۱۲} منتظر قائم، مهدی، سیاست‌های دریافت برنامه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای در کشورهای آسیایی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، زمستان ۱۳۸۴، ص ۷۲.

طرح شد. در سال ۱۹۹۳ افزایش قدرت پخش ماهواره‌ها به کاهش فزاینده اندازه و قطر بشقاب‌ها منجر شد و هم زمان نیز قیمت دستگاه‌های گیرنده (به دلیل تولید انبوه) کاهش یافت. نتیجه این تغییرات بالا رفتن مطلوبیت ماهواره برای مصرف کنندگان در همه دنیا بود.^{۱۳}

۱ + ۳ - انواع، مشخصات فنی و کاربردهای ماهواره

۱ + ۳ + ۱ - انواع و مشخصات فنی

گسترش ارتباطات راه دور در جهان کنونی، که به اختراع ماهواره‌های ارتباطی با استفاده از انقلاب الکترونیکی انجامید، بشریت را به عصر فراوانی بیش از پیش اطلاعات و ارتباطات وارد ساخت و مسایل پیچیده‌ای را در صحنه روابط بین‌الملل ایجاد کرد. این نوع از ارتباطات که با بهره‌گیری از اقمار مصنوعی پرتاب شده به مدار زمین صورت می‌پذیرد، توسط دو نوع کلی از ماهواره‌ها انجام می‌شود:

أ. ماهواره‌های فعال؛ این‌گونه از ماهواره‌ها، دارای فرستنده و گیرنده هستند و قادرند پیام‌های دریافتی را با موج دیگری مجدداً به سوی کره زمین ارسال نمایند. این ماهواره‌ها مجهز به ترانسپوندرهایی هستند که سیگنال‌های دریافتی از زمین را تقویت کرده و فرکانس آن را تغییر می‌دهند و احتمالاً با مدولاسیون و یا پلاریزاسیون جدیدی به سطح زمین باز ارسال می‌کنند. پخش تلویزیونی در حقیقت توسط این ماهواره‌ها صورت می‌گیرد و در تحقیق حاضر این نوع از ماهواره‌ها مد نظر قرار گرفته‌اند.

ب. ماهواره‌های غیرفعال؛ این دسته از ماهواره‌ها از خود انرژی نداشته و کار آن‌ها صرفاً انعکاس امواج ارسالی از زمین به سوی کره زمین است. منعکس کننده‌های غیرفعال در مقابل سیگنال‌های با قدرت متفاوت و فرکانس‌های مختلف و غیرفعال بوده و نیازمند آنتن بسیار بزرگ و فرستنده بسیار

^{۱۳} همان، ص ۷۳.

پرقدرت زمینی می‌باشند. این‌گونه از ماهواره‌ها در یک‌جا ثابت نبوده و به سادگی ردیابی نمی‌شوند.^{۱۴}

۱ + ۴ - کاربردهای ماهواره

ماهواره‌های ارتباطی از لحاظ کاربردهای آن‌ها به سه نوع، طبقه‌بندی می‌شوند:

۱. ماهواره‌های ارتباطی نقطه به نقطه (ماهواره‌های پخش مستقیم DIRECT BROADCASTING (SATELLITE): این نوع ماهواره فقط پیام را از یک فرستنده نیرومند، به یک دستگاه گیرنده نیرومند می‌رساند تا از آن‌جا برای استفاده عمومی پخش شود. ارسال سیگنال‌ها به صورت پخش نقطه به نقطه انجام می‌گیرد که به منظور دریافت برنامه‌ها توسط عموم استفاده می‌شوند به عبارت دیگر هر فردی در منزل مسکونی خود قادر است با قرار دادن تجهیزات، گیرنده و آنتن مستقیماً برنامه‌های ماهواره‌ای را دریافت نماید. مهم‌ترین موارد استفاده این قبیل ماهواره‌ها عبارتند از: توسعه ارتباطات تلفنی و تلگرافی، انتقال صفحات روزنامه‌ها، تقویت فرستنده‌های رادیویی و تقویت فرستنده‌های تلویزیونی. این نوع ماهواره‌ها از سال ۱۹۸۶ به بعد در کشورهای غربی رایج شد.^{۱۵}
۲. ماهواره‌های توزیع‌کننده: این دسته از ماهواره‌ها، برنامه‌های تلویزیون را به طور مستقیم از فرستنده اصلی به فرستنده‌های محلی منتقل می‌کنند. ماهواره‌های مولینا و ارلی برد که توسط شوروی و آمریکا به فضا فرستاده شدند، از این قبیل هستند.
۳. ماهواره‌های پخش غیرمستقیم: این‌گونه از ماهواره‌ها برنامه‌های تلویزیونی را در سراسر جهان، مستقیماً از فرستنده‌ها به دستگاه‌های گیرنده شخصی می‌رسانند.^{۱۶}

^{۱۴} زورق، محمدحسن، ارتباطات و آگاهی، تهران، دانشکده صدا و سیما، ۱۳۸۶، چاپ اول، جلد اول، ص ۱۳۹.

^{۱۵} محمدزاده واداقانی، علیرضا، معاهده توزیع سیگنال‌های حامل برنامه ارسال شده از ماهواره، فصلنامه حقوق، مجله حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۰، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹، ص ۳۶۲.

^{۱۶} معتمدنژاد، کاظم؛ وسایل ارتباط جمعی، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۸۵، چاپ پنجم، جلد اول ص ۲۴۳ و ۲۴۴ و ۲۴۵.

با وجود تفاوت‌های فوق در نتیجه توسعه تجهیزات گیرنده اکنون سیگنال‌ها می‌توانند از ماهواره های سرویس ثابت نیز مستقیماً توسط مصرف کنندگان دریافت گردند. بنابراین در بسیاری از موارد با این نوع ماهواره‌ها همانند ماهواره‌های پخش مستقیم رفتار می‌شود. در حقیقت تمایزی که میان این دو نوع ماهواره بود، دیگر قابل اعمال نیست.^{۱۷}

علاوه بر تقسیم بندی فوق اتحادیه بین‌المللی مخابرات کاربردهای ماهواره را به شیوه زیر دسته بندی نموده است:

۱. سرویس ارتباط ثابت ماهواره‌ای؛ ارتباط رادیویی بین ایستگاه‌های زمینی در نقاط مشخص و معین از طریق یک یا چند ماهواره صورت می‌گیرد؛
۲. سرویس ارتباط سیار ماهواره‌ای؛ بین ایستگاه‌های زمینی سیار با یک یا چند ایستگاه فضایی سیار یا بین ایستگاه‌های فضایی سیار از این سرویس استفاده می‌کنند .
۳. سرویس ماهواره‌های پخش رادیویی و تلویزیونی؛ در سرویس ارتباط رادیویی، سیگنال صوتی یا تلویزیونی از ایستگاه‌های فضایی به طور مستقیم برای استفاده عمومی ارسال می‌شود و در واقع، عموم مردم می‌توانند با یک آنتن بسیار کوچک، سیگنال رادیو و تلویزیون را از ماهواره به طور مستقیم دریافت کنند. این سرویس از ماهواره است که موجبات پخش تلویزیونی از طریق ماهواره را فراهم می‌نماید .
۴. سرویس ماهواره‌های تعیین محل ایستگاه‌های فرستنده؛ این سرویس، سرویس ارتباط رادیویی برای تعیین ایستگاه‌های فرستنده رادیویی می‌باشد .
۵. سرویس هدایت رادیویی ماهواره‌ای؛ این نوع سرویس، سرویس ارتباط رادیویی برای ارتباطات هدایت ایستگاه‌های سیار، مانند کشتی و هواپیما می‌باشد .

^{۱۷} محمدزاده واداقانی، علیرضا، ص ۳۶۲.